



FODOR MÓNIKA

„Elégszer mesélt” történetek

*A narratív történelem és a történelmi tudat szerepe
az Amerikában élő diaszpóra magyarság identitásában*

„És hogy mi tulajdonképpen, ez az '56 égisze alatt nőttünk fel Amerikában. Akármennyire hangoztatva volt vagy nem volt hangoztatva ez a téma. Mi annak a gyerekei vagyunk, vagy annak a történelmi pillanatnak a gyerekei vagy áldozatai. Mi azért születünk ott, ahol születtünk, mert volt egy ötvenhat.”¹ Az 1956-os forradalom eseményeiben való személyes részvétel a szó szoros értelmében életkérdés interjúalanyom, Pigniczky Eszti számára, aki számos kortársával együtt véli, hogy életük egy történelmi pillanat következményeként formálódott.² Másodgenerációs amerikai magyarként identitása fontos eleme a történelmi tudat, amely a bevándorló családtagjaik által átélte európai és magyarországi események lenyomatát viseli magán. Az amerikai társadalomba való beilleszkedésük, az asszimiláció kérdése ugyanakkor a 20. századi amerikai társadalomtörténet egyik kulcs dilemmája. A család és az egyének életeseményei, a tapasztalt és újraértelmezett történelem, valamint az asszimiláció megélése összefonódnak ezekben a személyes narratívákban.

Tanulmányomban a 20. század eltérő időszakaiban Magyarországról kivándorolt személyek másod- és harmadgenerációs leszármazottaival készített interjúk során elmesélt történetekből kirajzolódó történelmi tudatot azonosítom és elemzem. A történelmi tudat az egyén számára releváns történelmi események ismeretére épülő mentális konstruktum,³ amely lehetővé teszi ok-okozati viszonyok feltárását nemcsak az egyén életében, hanem a csoport létezését felölelő, jóval tágabb időintervallumban. A kanonikus történelem ismerete így kulcsfontosságú az egyén élettörténeteinek értelmezésében valamint az egyéni és csoportidentitás létrejöttében is. László János vélekedése szerint minden társadalomnak megvannak a maga „történelmileg kikristályosodott történetei”, és bár az egyének eltérő nézőpontja az egyes esemény elbeszélésének más-más változatait eredményezi, az adott kultúrában való jártasság leírható úgy, mint a lehetséges történetváz-készletek csoportos ismerete.⁴ A történetvázra épülő személyes narratívákban formálódik az egyént is magában foglaló közösség kulturális tapasztalata, ahol így meghatározó identitáselemmé válik nemcsak a kanonikus történelem csoportszintű ismerete, hanem az egyes események átéléséről szóló személyes értelmezésekről alkotott tudás is.

¹ Pigniczky Eszti: *Személyes interjú*. 2005. május.

² Pigniczky Réka: *Inkubátor* (film) 56Films, 2009. DVD.

³ Lerner, Gerda: *Why History Matters: Life and Thought*. New York, 1998. 201.

⁴ László János: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Budapest, 1999. 47.

Asszimiláció és történeti tudat

A történelem vetületei két síkon jelennek meg a bemutatott személyes narratívákban. Az első a bevándorló generáció saját élménye, meghatározó nemzeti vagy világtörténelmi eseményben szerzett közvetlen tapasztalat, amely gyermekeik, leszármazottaik elbeszélésében él tovább. A szülők, nagyszülők beszámolóit az óhazáról és az ottani körülményekről gyakran nagyon hasonlóak és egyúttal csoportképző erejük van. Meghatározzák a saját, valamint leszármazottaik identitását is, mivel ez a generációkon átívelő különleges többletudás értéket képvisel a jelenlegi amerikai kulturális normákhoz viszonyítva. A korábbi élet-tapasztalatokról adott beszámolók példázják az egyén szerepét egy történelmi esemény során, annak csoportidentitás képző vonását, valamint azt a tudatot, hogy az elbeszélők valamennyien szereplői a történelem bizonyos szakaszának, és adott helyzetben lehetőségük van akár befolyásolni is az események kimenetelét.

A narratívák elemzésekor felmerülő második történelmi vetület az Amerikai Egyesült Államokban letelepedést kísérő asszimiláció, vagyis a kulturális homogenizálódás⁵ folyamatának történetisége. Az asszimiláció megközelítése és definiálása azonban távolról sem egységes a 20. század során, amikor az idegengyűlölet, mint társadalmi viselkedésnorma az elfogadás illetve elutasítás végpontok között számos árnyalatban megjelent. A narratívák történeti tudatra irányuló olvasatával árnyaltabb képet kaphatunk arról, mennyiben határozta meg kivándorlásuk ideje az Amerikai Egyesült Államokban letelepedő magyarok asszimilációját, etnokulturális kötődését és ez által identitását. A narratív keret tehát a történelmi események értelmezése az időstruktúra, linearitás, valamint az elbeszélői pozicionálás eszközeivel. A történet rekonstruálásának elsődleges célja pedig az etnokulturális identitás alátámasztása és bemutatása, illetve az egyén csoportbeli helyének meghatározása az asszimiláció révén.

Az Amerikai Egyesült Államokba érkező bevándorlók és leszármazottaik történetének populáris és tudományos értelmezésében egyaránt nélkülözhetetlen az „asszimiláció” fogalma, írja Russel Kazal.⁶ Ugyanakkor az asszimiláció, mint a bevándorlók egységes és megkérdőjelezhetetlen, mindenkori angolszász, protestáns és fehér hegemonián alapuló amerikai életformához és normarendszerhez történő egyirányú alkalmazkodása⁷ értelmezése mára nemcsak a történészek körében, de a köztudatban is megkopott.⁸ „Van-e egység a különbözőségben?”⁹ Melvin Holli kérdése a 21. századi asszimiláció diskurzushoz kapcsolódva cáfolja a folyamat jósolható és előrelátható voltát, különösen az egyéni különbségeket értékékként hangsúlyozó, az individualizmust előtérbe helyező amerikai társadalomban. A 19. és 20. század fordulójától az 1960-as évek polgárjogi mozgalmáig az asszimiláció, mint szociológiai jelenség meghatározásában még kiemelkedően fontos volt az a feltételezés, mely szerint létezik egy egységes amerikai minta, amely kötelező érvényű valamennyi állampolgár és állampolgárságért folyamodó számára. Az asszimiláció így lineáris tengely mentén leírható változást eredményez, amely az uniformizált minta irányába történő homogenizá-

⁵ Kazal, Russel A: *Revisiting Assimilation: The Rise, Fall, and Reappraisal of a Concept in American Ethnic History*. American Historical Review, vol. 100. (1995) No. 2. 438–439.

⁶ Kazal: *Revisiting Assimilation*, 437.

⁷ Alba, Richard – Nee, Victor: *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge, MA, 2003. 1–3.

⁸ Kazal: *Revisiting Assimilation*, 437.

⁹ Holli, Melvin: *E Pluribus Unum: The Assimilation Paradigm Revisited*. The Midwest Quarterly, vol. 44 (2002) No. 1. 10.

ciót jelentette. Ebben a folyamatban az asszimiláció maga egy végpontot képviselt, amelynek elérése általánosan elfogadott cél volt minden bevándorló számára.

A fogalom tudományos és közhasználatú elterjedése az 1890-es évek környékére tehető, amikor elsősorban az amerikai társadalom félelmét tükrözte az újonnan, rövid idő alatt érkező több millió bevándorló beilleszkedését illetően. Ebben az időszakban az asszimiláció elsődleges jelentése az egységesség és az egységes normához történő alkalmazkodás: kultúrában, nyelvhasználatban, valamint nemzettudatban.¹⁰ James Jackson Jarves az európai arisztokrata viselkedésmód továbbélésének lehetőségeit vizsgálva a *The New York Times* 1880. június 7-i számának szerkesztői hasábjain írja: „Mára a gyorsan bontakozó valódi amerikai jellem az asszimiláció révén kioltja a korábban importált változatokat, különös-képp az angolt, és saját erőteljes, szerves részévé teszi. De még mielőtt Boston sokszínűsége teljesen beolvad, ha egyáltalán valaha is beolvad, érdekes lesz tanulmányozni a folyamatot.”¹¹ Az idézet jellemző kettősség, az asszimiláció elkerülhetetlensége szembeállítva az egyén és az egyén körül formálódó csoport mindenkori választási lehetőségével, jól tükröződik a kritikus, ám egyik vagy másik tényező mellett mégsem teljesen elköteleződő sajtó hasábjain. Jackson Jarves mintegy felhívást tesz közzé: ezt az egyszeri és megismételhetetlen helyzetet tanulmányozni kell.

A századforduló amerikai társadalmában zajló dinamikus változások értelmezési keretként az asszimiláció hamar a korabeli progresszív szociológiai viták egyik sarkalatos „vektor fogalma” lett. Mint a vektort, az asszimilációt is iránya és az adott időintervallumon belül elért változások alapján igyekeztek definiálni. A társadalmi és kulturális egységesség leírásának fogalmi történetiségét vizsgálva fontos megemlíteni, hogy a vita valamennyi résztvevője már a kezdetekkor igyekezett kialakítani saját meghatározását az asszimiláció mint vektor irányára és nagyságára vonatkozóan. A korai, nem feltétlenül etnocentrikus, ugyanakkor a társadalmi homogenizálódást hangsúlyozó megközelítések (Edward A. Ross, Henry Pratt Child vagy a populáris drámaszerző Israel Zangwill¹²) hamar ellenvélemények kiindulópontjaivá lettek. Horace Kallen sokat idézett, először 1915-ben, majd 1924-ben újra közzétett, „kulturális pluralizmus” megközelítésében az amerikai nemzettudat nem függ a társadalmi homogenizálódás mértékétől.¹³ Kallen tagadta a generikus amerikai nemzeti identitás létezését is, amelyhez valójában asszimilálódni lehetne. Filozófusként megközelítése az amerikanizálódás folyamatát etnikai csoportonként eltérőnek írja le, ahol az egyik alapvető változó a csoport tagjainak kivándorlási motivációja.¹⁴ Ez a radikálisan asszimilációellenes vélekedés cáfolta, hogy a társadalmi beilleszkedési folyamatok egyetlen vektor, az asszimiláció meghatározott irányával és nagyságával leírhatók volnának, az egyén figyelmen kívül hagyásával. Elmélete teljessé tette az asszimilációt és a kulturális pluralizmust a társadalmi beilleszkedés folyamatában két lehetséges kimenetként, végpontként ke-

¹⁰ Gleason, Philip: *Speaking of Diversity. Language and Ethnicity in Twentieth-Century America*. Baltimore, 1992. 49.

¹¹ Jackson Jarves, James: *European Aristocracy. The Anglo-Saxon and Latin Races Compared. British Vulgarly and Snobbishness. The difference between true and sham breeding – American manners – The Boston Type*. *The New York Times*, 1880. június 7. <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=F30A10FD3D541B7A93C5A9178DD85F448884F9>

¹² Gleason: *Speaking of Diversity*, 50–51.

¹³ Gleason: *Speaking of Diversity*, 51.

¹⁴ Kallen, Horace: *Democracy versus the Melting Pot*. In: Sollors, Werner (ed.): *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*. London, 1996. 82–86.

zelő értelmezési keretet. Ez a fogalmi tengely körülbelül a polgárjogi mozgalom és azon belül az etnikai csoportok 1960-as évekbeli identitáshangsúlyozó tevékenységéig érvényben maradt.

Szinte egy időben Horace Kallen asszimilációt tagadó radikális nézetének megjelenésével, a chicagói szociológiai iskola városszociológia kutatói szakítottak a társadalmi beilleszkedési folyamatok kettős fogalmi értelmezésen alapuló szemléletével.¹⁵ Robert E. Park asszimiláció elmélete három nyomtatott változatban látott napvilágot abban az időszakban, amikor megszületett az 1924-es bevándorlási törvény, és a tömeges bevándorlás szabályozására irányuló politikai nyomás tetőfokára ért.¹⁶ Park az asszimiláció fogalmát a városba érkező és ott letelepedő bevándorlók tapasztalatainak leírására és megértésére alkalmazta.¹⁷ Interakció alapú megközelítésében az asszimiláció a csoportok közötti átjárás és az ebből fakadó kölcsönös egymásra hatás folyamata, melynek során az egyes személyek és csoportok megismerik egymás emlékeit, érzéseit, viselkedését és világlátását, majd együttes tapasztalatokra és történelemre szert téve közös kultúrát hoznak létre.¹⁸ Ezt a dinamikus értelmezést az asszimiláció kánonban a korabeli túlburjánzó nativizmus, a merev és visszafordíthatatlan amerikanizációról szóló elmélet kritikájaként tartják számon. A közös nyelvhasználat és kulturális értékek mellett az asszimiláció folyamatának természetes következménye lehet az egyének és csoportok etnikai kötődése is.¹⁹ Park dinamikus, interakción alapuló, kétirányú asszimiláció felfogása így paradigmaticus előfutára lett a polgárjogi mozgalmat követő, európai származású amerikaiak körében elterjedt, családi és így etnikai gyökerek keresését célzó törekvésnek és az azokat kísérő újabb meghatározásoknak.

Az első világháborútól a második világháború végéig tartó időszak az asszimilációt időbeli és térbeli folyamatként értelmező kutatásokra épülő társadalomelméleti formációk megjelenésének első aranykora. A klasszikus, három generáció idősíkjában vázolt asszimiláció egyik legsokrétűbb értelmezése W. Lloyd Warner és Leo Srole nevéhez fűződik.²⁰ Warner és Srole, a chicagói iskola fogalmi nyomdokain haladva, dokumentálták az európai származású etnikumok korai homogén és összetartó csoportjainak fokozatos, három generáción át bekövetkező felbomlását, amelyet az Amerikában született generáció társadalmi mobilitása következményének tartottak. Feltételezésük szerint az asszimiláció valamennyi bevándorló számára érvényes időbeli irány, ugyanakkor az idő tartamát illetően jelentős eltérések mutatkoznak az egyének esetében. Az elsősorban európai származású bevándorlókra szabott háromgenerációs elmélet másik kiemelkedően fontos állomása a Turner tanítvány, Marcus Lee Hansen 1938-ban írt esszéje az Amerikai Egyesült Államokba a 19. és 20. század fordulóján bevándoroltak etnikai identitásának változásairól.²¹ Hansen úgy véli,

¹⁵ Kivisto, Peter: *What is the Canonical Theory of Assimilation*. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, vol. 40 (2004) No. 2. 154–160. Az első, Park talán legeredetibb és leginkább kifejett elmélete a chicagói egyetem saját folyóiratában, az *American Journal of Sociology*-ban jelent meg 1914-ben. Ezt dolgozta át némileg munkatársával, Ernest W. Burgess-szel egy bevezető tanulmányban 1921-ben. A harmadik átdolgozat az 1930-ban kiadott *Encyclopedia of Social Science*-ben, maga az „asszimiláció, társadalmi” szócikk volt, amelyben elsősorban korábbi tanulmányai-ban kifejtett gondolatait foglalja össze.

¹⁶ Kivisto: *What is the Canonical Theory of Assimilation?* 149.

¹⁷ Alba – Nee: *Remaking the American Mainstream*, 19.

¹⁸ Alba – Nee: *Remaking the American Mainstream*, 19.

¹⁹ Kivisto: *What is the Canonical Theory of Assimilation?* 161.

²⁰ Alba – Nee: *Remaking the American Mainstream*, 22.

²¹ Hansen, Marcus Lee: *The Problem of the Third Generation Immigrant*. In: Sollors, Werner (ed.): *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*. London, 1996. 202–215. Hansen maga is dán bevándor-

hogyan az asszimiláció meghatározásakor nem hagyhatjuk figyelmem kívül az új hazát kereső generáció valamint gyermekeik és unokáik európai gyökereikhez való viszonyának változásait. Így az USA-ban letelepedő első generáció életét meghatározza a beolvadás kényszere, ugyanakkor etnikai gyökereik közösségépítő és etno-kulturális identitásmegtartó erővel bírnak. Gyermekeik a második generáció tagjai, akik számára szüleik etnikai háttére csak nyűg és társadalmi presztízsveszteség forrása. Ugyanakkor a tökéletesen asszimilálódott harmadik generáció számára az etnikai gyökerek többlettudást nyújtanak, így az első generáció bevándorlás- és letelepedés-története iránti érdeklődésüket Hansen az asszimiláció-történet általános érvényű törvényszerűségeként definiálta, amely mára széles körben idézett passzussá vált.²² Az asszimiláció térbeli irányultságának modelljét a szintén chicagói Louis Wirth és Paul Frederick Cressey határozta meg, a bevándorló csoportok „szabályos” letelepedési és költözési mintáit követve.²³

Az asszimiláció fogalmi kánon szintézise a polgárjogi mozgalom előrehaladásával teljesedett ki.²⁴ A korábbi, három generációs kiterjedésben vizsgált asszimiláció mint végpont, elveszti jelentőségét, és előtérbe kerül az etnokulturális identitás kérdése, amely független a bevándorló ősök Amerikába érkezésének idejétől. Nathan Glazer és Daniel Patrick Moynihan paradigmikus megközelítése szerint az etnikai csoportokra jellemző kulturális sajátosságok képesek túlélni az etnikai csoportok felbomlását, majd új formációkat létrehozva regenerálódnak.²⁵ Ez a felfogás gyökereiben szakított a korábbi lineáris időbeli és térbeli asszimiláció meghatározásokkal. Az Amerikai Egyesült Államokban önmagát etnikai csoportként meghatározó közösség nem tartja magát valamikori bevándorló őseik nyelve, kultúrája és szokásai múzeumi kurátorának és őrzőjének. Glazer és Moynihan szerint a magukat valamilyen amerikai-etnikai csoporttal azonosulók sokkal inkább önmeghatározásuk révén kapnak felhatalmazást az egykori kulturális tudás rekontextualizálására.²⁶ Így az etnikai identitás nem kövület, hanem az egyén és az őt körülvevő csoport sajátos arculatának formáló eszköze. A tudományos vitákat az etnikai identitás és vele együtt a családi-etnikai gyökerek feltárásának terjedő divatja kísérte, amely nem vakvágány vagy pillanatnyi identitás hóbort, sokkal inkább az európai származású amerikaiak egy olyan „Amerikát fedeztek fel”, amelybe annak idején őseik érkeztek, írja Matthew Frye Jacobson a hatvanas évek „gyökerek” irányzatának magyarázataként.²⁷ Az etnikai különbségek elvesztették korábbi negatív tartalmukat, és a mindenki számára hozzáférhető és kötöttségek nélkül formálható etnikai örökség viszonylag állandó szubstruktúrát hozott létre az amerikai kultúrán belül.²⁸ Az asszimiláció 20. századi fogalmi megalapozását figyelembe véve, a folyamat sem elkerülhetetlen, sem pedig egyirányú véli Richard Alba és Victor Nee. Sokkal inkább az egyén számára adott választási lehetőségek, valamint az önmeghatározás elve alapján működő

ló szülők gyermekeként saját élettörténetét helyezi keretbe a mára már ikonikusnak számító asszimiláció tanulmányában. PhD fokozatát a Harvard egyetemen Frederick Jackson Turner tanítványaként szerezte.

²² Hansen: *The Problem of the Third Generation Immigrant*, 206.

²³ Kazal: *Revisiting Assimilation*, 445.

²⁴ Alba–Nee: *Remaking the American Mainstream*, 23–27.

²⁵ Glazer, Nathan – Moynihan Daniel Patrick: *Beyond the Melting Pot. The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge, Mass, 1963. (2. kiadás 1964.) 1–23.
<http://archive.org/stream/beyondmeltingpot1963glaz#page/n7/mode/2up>

²⁶ Glazer–Moynihan: *Beyond the Melting Pot*, 16–17.

²⁷ Jacobson, Matthew Frye: *Roots Too. White Ethnic Revival in Post-Civil Rights America*. Cambridge, Mass, 2006. 7.

²⁸ Alba, Richard: *Ethnic Identity: The Transformation of White America*. New Haven, 1990. 2.

csoportokon belüli és csoportok közötti tevékenységek lehetséges következménye.²⁹ A poszt-strukturális asszimiláció értelmezések a Horace Kallen pluralizmus koncepciójában korábban már kulcsfontosságú egyéni háttér, a döntés és választás fogalmi keretében mozognak. A személyes narratívák itt közreadott elemzése az egyéni döntések történetiségének és csoportképző képességének megértéséhez nyújt segítséget.

Történeti tudat, narratív kitekintés és a linearitás kérdése

A történetírás a történelem során átélt események értelmezése és újraértelmezése adott társadalmi korszak normarendszerének függvényében. Történelmi eseményekről sokféle-képpen írhatunk. A kanonikus vagy hagyományos történetírás a rendelkezésre álló források többé-kevésbé lineáris képlet szerinti rendezése. Marjorie Becker megállapítja, hogy a 20. századi történeti témájú írásokban az események általában lineárisan rendezettek. Ettől az a benyomásunk támadhat, hogy az emberi tapasztalások egymás után, sorrendben követik egymás, és a következő mindig kicsit fontosabb, mint a megelőző. Ez a megközelítés Becker szerint azért hibás, mivel nincs két olyan személy, aki az időt ugyanúgy éli meg. Nincs egyetlen átfogó idő struktúra, amely egyaránt érvényes lehetne valamennyi ember számára az emberiség történelmének teljes vonulatán keresztül.³⁰ A személyes történetek ugyanakkor a kanonikus történeti eseményeket értékelik, vonatkoztatják, és azokból az egyén számára releváns információkat szűrnék ki. Így nem lineáris, hanem eseményközpontú életút-történeteket mesélnek, amelyekben a megtapasztalt történelem válik az értelmezés kiindulópontjává és az az elbeszélő történeti tudatát is formálja. „Az elbeszélés olyan tőmetaforaként funkcionál, mely a történelemszemlélet kategóriáit szervezi, és meghatározza azt a percepció és értelmezési keretet, melyen belül a múltból kijelentéseket lehet tenni.”³¹ Az egyének – a történelem szereplőiként – életüket az elmesélt történetek filterén keresztül érzékelik, és a narratívák csoportos szerzőiként hoznak létre közösségeket.³² A csoportra érvényes történeteket sajátos belső, együttműködésen alapuló rendszerezési elvek alapján vizsgálják, és újra írják, valamint hasznosítják a történetbankot vagy „narratív levéltárat”.

Számos elemző fogalomhoz hasonlóan a „narratíva” konszenzusos definiálása sem egyértelmű feladat. Anna De Fina és Alexandra Georgakopoulou különbséget tesz a narratíva mint szövegtípus és elbeszélési mód között. A strukturalizmus mentén definiált szövegtípus főbb szerkezeti aspektusai – tisztán elkülönülő, jól elemezhető egységekből áll – többféle műfaji kontextusban feltárhatók és kultúrafüggők.³³ Az elbeszélés vagy narratíva Labov szerint múltban lezárult konkrét eseménysort elbeszélő műfaj. Olyan alapvető kognitív makroszintű értelmezési keret, amely az átélt eseménysorokat fontossági sorrendbe rendezi.³⁴ A fontosság elsősorban az elbeszélő, másodsorban pedig a hallgató szempontjából ér-

²⁹ Alba–Nee: *Remaking the American Mainstream*, 65.

³⁰ Becker, Marjorie: *When I was a child, I danced as a child, but now that I am old, I think about salvation: Concepción Gonzalez and a past that would not stay put*. *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, vol. 1. (1997) No. 3. 344.

³¹ Kisantal Tamás: *TörtéNet – elmélet. Gondolatok a történelem nem narrativista elképzeléséről*. Aetas, 27. évf. (2012) 1. sz. 200.

³² Ochs, Elinor – Capps, Lisa: *Living Narrative: Creating Lives in Everyday Storytelling*. Cambridge, MA, 2001. 57–58.

³³ De Fina, Anna – Alexandra Georgakopoulou: *Analyzing Narrative. Discourse and Sociolinguistic Perspectives*. Cambridge, 2012. 1–15.

³⁴ Labov, William – Waletzky, Joshua: *Narrative Analysis. Oral Versions of Personal Experience*. <http://www.clarku.edu/~mbamberg/labovwaletzky.htm>

telmezhető. A szöveggént meghatározással szemben a narratíva, mint a gondolkodás és a valóság feldolgozásának és befogadásának módja (Jerome Bruner, Dell Hymes, Paul Ricoeur) valamennyi emberi tevékenységet felöleli és meghatározza.³⁵ Ebben a megközelítésben a narratíva az idő és az emberi emlékezet rendezésének eszköze, ahol a nyelvi elemek kódolják az élményinformációt. Paul Ricoeur szerint a narratíva mint mód összekapcsolja az időt és az emlékezetet az emberi létben. A narratíva így az emberi idő érzékelésének eszköze; az ember a történetek elmondásával emlékezik saját és a közösség tapasztalataira és az egyénileg, illetve közösen átélt eseményekre.³⁶ A csoport létezése attól függ, ismeri és elfogadja-e a közösség valamennyi tagja azokat a történeteket, melyek a közösen átélt élményeket narrativizálják. A történetek hozzák létre a csoportot, és a csoport tagjainak feladata átörökíteni a narratív levéltárat s annak archetipusos szereplőit. A narratíva révén lesz tehát az egyént körülvevő világról szóló valamennyi kognitív reprezentáció történeti vagy nyelvi szempontok által meghatározott. A narratívák szöveg- és módbeli vizsgálata egyaránt az egyént helyezi a középpontba, mint a történelmi események résztvevőjét, illetve megfigyelőjét. Az emberek megtapasztalhatják, újra átélhetik, újraértelmezhetik az eseményeket – emlékeznek és felejtnek.³⁷ A narratíva kettős megközelítése együttesen teszi lehetővé az egyén számára releváns történelmi események megismerését, így a történeti tudatként tárgyalt mentális konstruktum létrehozását. A hagyományos történetírás lineáris, mivel az idő tényleges haladása szerint rendszerezi a megtörtént eseményeket, és az értelmezés kerete így maga az idő előrehaladása. A narratíva ugyanakkor értelmezés, amely az elbeszélő saját perspektíváját hangsúlyozza. A lineáris idő a narrátor számára adott azáltal, hogy az esemény már megtörtént, és lezárult. Az elbeszélés pillanatában tehát nem ez a fontos, hanem az a jelentéstartalom, amelyet a narrátor a történetben a lineáris idő újra-szerkesztésével konstruál.

Elinor Ochs és Lisa Capps értelmezésében a linearitás mint narratív dimenzió egy élet-élményt alkotó események összekapcsolásának lehetséges módja. A lineáris eseménysorok olyan időbeli folyamattá alakítják az eseményláncolatot, amely még a „borzalmas történetek”-et is segít megérteni és elfogadni.³⁸ A linearitás egyértelműsíti és koherenssé teszi az elbeszélést, amely így könnyen átlátható, zárt időkeretben koreografált történeteket mond el. A linearitás kulcseleme, hogy a rendszert felépítő elemek tetszés szerint szétszedhetők és újra összerakhatók, mert a részek összeillenek. A nemlinearitás elve alapján folytatott tevékenység során a szabályok folyamatosan változhatnak és változnak is.³⁹ Musil szerint a lineáris kronológia ellenállhatatlan rendet visz a [kusza] emberi tapasztalatok szövevényébe,⁴⁰ és azok így többszöri alkalommal, szinte változatlan formában újra elmesélhetővé válnak. A lineáris és így kiszámítható történetfolyam elhagyásával ugyanakkor nemcsak a belátható és kontrollálható történeti világból lép ki az elbeszélő, hanem egyúttal többirányú perspektívát nyit a tapasztalatok magyarázatához. A zárt időkeret nyílt marad, a történet

³⁵ De Fina – Georgakopoulou: *Analyzing Narrative*, 15.

³⁶ Dauenhauer, Bernard – Pellauer, David: „Paul Ricoeur.” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.) <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/ricoeur/>

³⁷ Rosenzweig, Roy – David Thelen: *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*. New York, 1998. 199.

³⁸ Ochs – Capps: *Living Narrative*, 41–45.

³⁹ Gleick, James: *Chaos. Making a New Science*. New York, 2008. 23–24.

⁴⁰ Musil, Robert: *Man Without Qualities*. New York. 1995, 708–709., idézi: Ochs–Capps: *Living Narrative*, 45.

egyres részei az elmondás helyétől, idejétől, hallgatóságától függően válhatnak hangsúlyossá vagy hangsúlytalaná, hosszan kifejtetté vagy pusztán röpké pillanatnyi utalássá. A személyes történetek nem egyértelműen lineárisak vagy nemlineárisak, általában a két végpont között helyezkednek el a skálán. A narratívákban a megtört kronológia és a nemlineáris cselekményváz egyik fontos kifejezőmódja Gary Saul Morson és Michael André Bernstein terminológiájában a *sideshadowing* vagy „narratív kitekintés,” amelynek alkalmazásával az események kontúrjai, magyarázata és következményei rugalmasak, illetve alternatív logika alapján kerülnek bemutatásra.⁴¹ A narratív kitekintés olyan narratív eszköz, amelynek segítségével az elbeszélő túlmutat az adott pillanatban mesélt esemény keretein. Múltbeli lezártágát felnyitja és jelzi az olvasó vagy hallgató számára, hogy az adott időben több esemény is kapcsolódott az elmondott epizódhoz, amelyek fontosságát a jelenbeli történetmondás is meghatározza.⁴² A narratív kitekintés tehát különösen szorosan kapcsolja össze az elbeszélőt és a hallgatót, hiszen a számos nyitva maradó értelmezési lehetőség nem egy már korábban kifejezett minta alapján meghatározott, hanem dinamikus interakció során, számos alternatíva figyelembe vételével történik. A történeti tudat narratív kifejeződésében a narratív kitekintés lehet az elmesélt esemény történeti hátterének bemutatása, félig elmesélt vagy utalt történet, befejezetlenség vagy eltérések a fő eseménylánctól.⁴³ A szövegből így kirajzolódnak azok a társadalmi és kulturális vonulatok, amelyek az egyén identitását meghatározzák, gátolva vagy segítve kibontakozását.

Történeti tudat az „elégszer mesélt” epizódokban

A tanulmányban szereplő, történelemről szóló narratívákat tizenegy másod- és harmadgenerációs magyar származású amerikai személlyel készített, összesen huszonkilenc kvalitatív interjúból⁴⁴ válogattam ki, amelyeket narratív- és diskurzuselemzés módszerekkel dolgoztam fel. A kutatásban szereplő személyeket önkényes és hólabda módszerű mintavétellel választottam ki, két vagy három alkalommal egy-másfél órás beszélgetés céljából találkoztam velük. A módszer nem teszi lehetővé, hogy általános érvényű következtetéseket vonjak le, de nem is ez, inkább a narratív tartalomelemzés révén felszínre hozható személyes asszimilációértelmezések bemutatása volt a kutatás célja. A kvalitatív vagy mélyinterjú ebben az esetben azt jelentette, hogy néhány tág kérdésen kívül, amelyekhez maradéktalanul nem ragaszkodtam, a beszélgetésben résztvevő személyek határozták meg, mely élményeiket kívánták elmesélni. Az interjúk angol nyelven készültek, és minden esetben rögzítésre kerültek; ehhez beszélgetőpartnereim valamennyien írásban hozzájárultak. Bármikor kérhették a hangrögzítés szüneteltetését, ezzel egy adatközlőm élt is. A résztvevők közül tízen hozzájárultak saját nevük használatához, míg egy személy kérte, hogy alternatív névvel jelöljem. A kiválasztott történetek a tanulmány fókuszának megfelelően két téma köré csoportosíthatók. Az elsőben az adatközlők családtagjaik, szüleik és nagyszüleik második világháborús és az 1956-os forradalombeli részvételéről szólnak, és bemutatják, ahogy a személyes részvételről szóló narratíva a figyelmet a történelmi eseményt leíró szövegről a szöveget értelmező személyre helyezi át. Így a történelmi eseményekről szóló személyes

⁴¹ Ochs–Capps: *Living Narrative*, 44.; továbbá: Bernstein, Michael André: *Foregone Conclusions: Against Apocalyptic History*. Berkeley, 1994. 95–120.; Simon Zoltán Boldizsár: *Tapasztalat, jelenlét, történelem*. Aetas, 28. évf. (2013) 1. sz. 176.

⁴² Bernstein: *Foregone Conclusions*, 105.

⁴³ Ochs–Capps: *Living Narrative*, 45.

⁴⁴ A kutatás első szakasza a Fulbright Magyar–Amerikai Oktatási Csereprogram és Soros Alapítvány támogatásával valósult meg.

narratívák ismerete összekapcsolja az eseményeket átélőket a későbbi generáció tagjaival, miközben sajátos történeti tudati idősíkot hoz létre. A történeti tudat nem más, mint annak elismerése, hogy a múlt a jelen alternatíváinak tárháza.⁴⁵ Az adott eseményhez narratív történeti tudatukkal kapcsolódó emberek olyan közösséget hozhatnak létre, amelyek fennmaradása a történetek ismeretétől függ. A második csoportba tartozó narratívák a világtörténelmi eseményekre csak utalnak, így azok funkciója elsősorban az asszimilációról való gondolkodás időbeliségének meghatározása anélkül, hogy az elbeszélő konkrét dátumokat említene. Ezek a példák jól illusztrálják, hogy az adatközlők számára a narratívákban nem a tényleges kronológia az, ami az időbeliséget meghatározza, hiszen az emlékek rendezésének elve gyakran nem a pontos dátumhoz kapcsolás.⁴⁶ A gyakorta *sideshadowing* vagy narratív kitekintés technikával indikált történelmi események elsősorban a saját asszimilációs élmény és a kanonikus asszimiláció meghatározás közötti szintézisre mutatnak rá.

A második világháború

Az itt következő első történetet Temesváry József adatközlőm mesélte. Józsi nagyszülei a második világháború alatt, illetve azt követően emigráltak Ausztrián keresztül az Amerikai Egyesült Államokba. A családban a gyerekek a kötelező iskolai oktatás megkezdéséig csak magyarul beszéltek, ami az iskolába kerüléskor, az 1960-as évek elején komoly beilleszkedési problémákat okozott, amint ez kiderült visszaemlékezéseiből. Az interjúk idején Józsi feleségével Érden és Budapesten dolgozott, egy osztrák keresztény missziós cég megbízásából. Családjának múltja fontos szerepet játszott abban, hogy Magyarországon kért szolgáltatáslehetőséget. Magyarul értett, többé-kevésbé beszélt is, helyenként kódváltásokkal jelezte is ezt, bár az interjúk angol nyelven folytak. Önmeghatározásában kulcsszerepet tulajdonított nagyszülei háborús részvételének és élményeinek, amire számos alkalommal visszatért az interjúk során.

1. **Józsi:**⁴⁷ Minden hétvégén, minden hétvégén ott voltunk nagymamánál és nagypapánál.
2. Édesanyám, apám szüleit, nagymamát úgy hívtuk 'sovány nagymama'.⁴⁸ És volt
3. 'sovány nagypapa,' aztán volt 'kövér nagymama' és a 'kövér nagypapa'. Tudod, így
4. különböztettük meg őket, és mindig nevettek mikor megérkeztünk hozzájuk,
5. megöleltük, megcsókoltuk őket. És 'sovány nagymama'; ő volt a család őrangyala.
6. Szóval, ha bármi történt, mindig hozzá mentünk. Szóval katolikus család volt, tudod,
7. mindannyian katolikusként nőttünk fel. És ő [sovány nagymama] volt az egyetlen
8. katolikus, akit valaha is láttam Bibliát olvasni. És mindennap imádkozott. Az egyetlen,
9. akit ismerek. Azért olvasta, mert nagypapám magas rangú magyar katonatiszt volt a
10. hadseregben a második világháború idején. A hadseregben, Magyarországon.
11. Mindössze hat hétnyi idő választotta el, hogy tábornok legyen. Szóval nagyon sok
12. mindenem keresztülment. Láta a koncentrációs táborokat, sok háborút látott. Úgy
13. értem, nagyon sokat látott. És soha sem beszélt róla. Soha nem beszélt a háborúról.
14. Olyan parancsnok volt, aki szerette a katonáit, és soha sem tette ki őket olyan
15. helyzetnek, amibe ő maga nem ment volna bele.

⁴⁵ Rosenzweig–Thelen: *The Presence of the Past*, 205.

⁴⁶ Kirby, Kenneth: *Phenomenology and the Problems of Oral History*. *Oral History Review*, vol. 35. (2008) no. 1. 34.

⁴⁷ Temesváry József: *Személyes interjú*. 2005. december.

⁴⁸ A 'sovány nagymama' kifejezést Józsi kódváltással, magyarul használta az angol szövegbe ágyazva.

16. **Kutató:** Melyik háborúban pontosan?
17. **Józsi:** A második világháború. Az első világháború idején még nagyon fiatal volt.
18. akkor járt katonai iskolába. A katonái rajongtak érte. Leült velük beszélgetni, inni,
19. tudod, csak azért, hogy lássa, hogy megkérdezze őket, hogy vannak. Tudod, ez olyan
20. dolog, amit a magas rangú tisztek manapság nem nagyon tesznek. Teljesen
21. elkülönülnek a közkatonáktól. Ő nem így tett. Mindig meglátogatta őket. És rajongtak
22. érte.
23. **Kutató:** És mikor vándoroltak ki az Egyesült Államokba?
24. **Józsi:** Hm, hát valószínűleg, mondjuk a második világháború alatt mentek Linzbe, az
25. egész család. Volt ott egy tábor, menekülteknek. És ők az oroszok elől menekültek.
26. mivel ő [sovány nagypapa] tiszt volt a magyar hadseregben, megölték volna az egész
27. családot. Mindent hátrahagytak. Igazán innen⁴⁹ nem messze van a Szoborpark, a park
28. területe teljes egészében a nagypám tulajdona volt, egészen a Campona
29. bevásárlóközpontig. A teljes terület az övé volt. És amikor elmentek, tudod, bejöttek
30. és mindent elvettek. Én csak nevettem. A nagynéném megpróbált ügyvédet fogadni,
31. hogy próbálják meg és találják ki, visszakaphatjuk-e a birtokot. És az ügyvédek csak
32. vitték a pénzt, vitték a pénzt. És [a nagynéném] nem volt itt. És ha nincsenek
33. kapcsolatai, legjobb, ha az ember elfelejti az egészet. És tudod, elege lett az egész
34. rendszerből. Sok időbe telt.

A múlt, régmúlt és közelmúlt-jelen idősíkjaiban zajló események keveredéséből kirajzolódó történet Józsi nagyapjának második világháborús részvételéről beszélgetésünk során bontakozik ki, és több ponton is kapcsolódik a jelenhez. Az idézett történetet két kutatói kérdés három részre tagolja. A szülők dohányzása, nehézségei, a testvérek közötti sorozatos veszekedés voltak a megelőző témák, és ehhez képest a béke szigete az apai nagyszülőknél tett hétvégi látogatás. Az első részben (1–15. sor), amely teljes egészében a múltból szól, villanásszerű megjegyzésekből megismerjük a házigazda nagyszülőket, akik a történelem körülményei folytán kényszerültek kivándorolni. Józsi nagyapja, akinek nevét nem említi, nemcsak részt vett a háborúban, de meghatározó katonai szerepet is játszott (9–12. sor). Távolléte és szerepvállalása készítette a nagymamát, hogy a feszültség oldására a vallásban keressen menedéket. A 11–13. sorokból derül ki az ellentmondás, hogy Józsi mindössze apja elmondásából, részben pedig kanonikus történeti források alapján van tisztában azzal, hogy katonai vezetőként nagyapja első kézből ismerte a háború pusztítását, embertelenségét, valamint katonai stratégiáit is. Nagyon sokat látott, de nem beszélt róla. A 14. sorban radikális érzelmi és időbeli váltás történik. Míg az 1950–1960-as években már az Egyesült Államokban élő családjának nem beszélt a háborús élményekről (11–13. sor), sajátos bajtársias szellemű parancsnoksága jóval korábbi időszakhoz kötődött. Ezek a történetek a családban nem váltak vasárnapi ebéd melletti beszélgetés témájává, és ami Józsi számára fontos az az, hogy nagyapja megmaradt embernek az embertelenségben (14. sor). Józsi gyerekkorában hétvége került sor a látogatásokra, és a nagymama vallási elkötelezettségét magyarázza az időbeli oda-vissza ugrás, amely megbontja a lineáris történetvázat. A második részben (17–22. sor) Józsi újra, részletesebben leírja nagyapja katonai vezetői viselkedését, emberségét. A kutatói kérdés nyomán kiderül, hogy nagyapját mindig is vonzotta a katonai pálya, majd visszatér a közkatonák és a parancsnok közötti kapcsolat magyarázatára. A harmadik részben (24–32. sor) a katonai szerepről a menekülésre kerül a hangsúly, illetve annak szükségességére és az azzal járó veszteségre. Az asszimiláció kétirá-

⁴⁹ Az interjú Érdligeten készült.

nyúságát Józsi számára a család történelmi szerepvállalásával való azonosulás határozza meg. Az elmesélt történet meghatározó és sajátos életút, hiszen a család a családfő világháborús részvétele miatt kényszerült elhagyni hazáját, elveszteni birtokait, ingatlanjait és ingóságai nagy részét. A teljes asszimiláció Józsi számára egyet jelentene a narratív családi örökség feladásával. A földrajzi helymeghatározás a jelenbe kormányozza a beszélgetőpartnert és az olvasót: az interjú helyszínétől karnyújtásnyira fekvő Szoborpark területe a Campona bevásárlóközpontig (27–29. sor), mai értékén számítva szinte felbecsülhetetlen ingatlan, mind a család tulajdona volt. A 30. sorban „én csak nevettem,” nem szerves része a történetnek, inkább a narratív kitekintés, *sideshadowing* eszköze. Józsi tisztában van a 21. századi magyarországi lehetőségek és az USA-ban élő egykori kivándoroltak leszármazottainak elképzelései közötti szakadékkal, amely nemcsak a nagynéni számára áthidalhatatlan. A történet ugyanakkor több szempontból is igazolja a kivándorlás szükségességét és visszafordíthatatlanságát. A Magyarországra visszatelepülés nem merül fel lehetőségként, és ez szükségessé teszi az amerikai társadalomba való beilleszkedést. Az asszimiláció ugyanakkor nem teljes, hiszen a történelmi eseményekben való részvétel egy másik időbeli és földrajzi világban olyan hozzáférhető és kötöttségek nélküli etnikai örökség, amely az egyén számára minden korban választási lehetőséget kínál az azonosulás tekintetében.

A következő történetet szintén Temesváry Józsi nevű adatközlőm mesélte, ezúttal az anyai nagyszüleinek második világháborús szerepvállalásáról és annak következményeiről.

1. **Józsi:**⁵⁰ Az édesanyám apja öngyilkos lett. Postamester volt az egyik faluban, itt,
2. Magyarországon. És a második világháború idején zsidókat segített. Az édesanyám
3. nem értette, mi folyik. Még fiatal volt. És nekem ő mesélte el ezt. És az ok, amiért
4. öngyilkos lett, fejbe lőtte magát, szóval valahogy így jött át. Rendszeresen pénzt vett
5. ki a posta kasszájából a hétvége előtt, pénteken, elvette a pénzt, és odaadta a szegény
6. embereknek. Például ha nem volt cipőjük, adott nekik pénzt cipőre. És segített
7. zsidóknak elrejtőzni. És aztán a rákövetkező hétfőn visszatette a pénzt. Nem volt elég
8. pénze, ahogy én értettem a történetet, de mindig hét elején kapott fizetést. A hétvégén
9. senki sem volt a postán soha. És aztán, nos, rájöttek, valaki bement a postára hétvégén,
10. és észrevette, hogy valamennyi pénz hiányzik, és akkor, hogy a családját mentse a
11. szegénytől, öngyilkos lett. Szóval fejbe kellett lőnie magát. Szóval, én nem
12. ismerhettem őt, de a fényképei alapján az látszik, hogy nagyon büszke ember volt,
13. büszke a hagyományokra, és azt tudom, hogy nagyon szerette a családját. Mert a
14. nagyanyám nagyon szerette őt és felnézett rá. De aztán újra férjhez ment, és sajnos,
15. tudod, nehéz házassága volt. Nem ismertem túl jól őt [a mostohanagyapámat],
16. alkoholista volt és erőszakos.

A történet klasszikus labovi prototipikus történet, főbb részei a bevezetés, eseménysor, megoldás, kóda vagy befejezés, értékelés.⁵¹ A múltbeli eseményeket, a második világháború mindennapi borzalmaikat lineárisan kibontakozó időrend szerint közli. A linearitás funkciója itt az, hogy az idő távlatában is érzékelhető fájdalmat enyhítse, kiszámíthatóvá tegye. A lineáris narratíva a hangsúlyt a már ismert elemekre helyezi biztosítva, az egyén számára a folytonosságot és stabilitást a világban.⁵² A család anyai ágának kivándorlása is a második világháborúban vállalt áldozat és szerep következménye. A történet a nagypapa halálá-

⁵⁰ Temesváry József: *Személyes interjú*. 2005. december.

⁵¹ De Fina – Georgakopoulou: *Analyzing Narrative*, 28–29.

⁵² Ochs–Capps: *Living Narrative*, 91.

nak tárgyilagos közlésével kezdődik. Az öngyilkosságot elkövető személy mindig számos megválaszolhatatlan kérdést hagy maga után. Józsi a kinyomozhatatlan múlt rejtélyét a 3. sorban azzal magyarázza, hogy a történetet édesanyja közvetítésével ismerte meg, és mivel ő sem pontosan értette azt, ami történt, esetleg az itt elmesélt narratíva is hiányos lehet. Rövid, szinte tömondatokban meséli el a tragédiát. A posta kasszájából pénzt kivenni köz-törvényes bűnnek számít, mégis a cél szentesíti az eszközt elv alapján Józsi igazolja a hábo-rú nyomorával és milliók szenvedésével, amit nagyapja próbált tenni a menekülőkért. Ő maga is missziós tevékenységet végez, pontosan tudja, mit jelent segíteni rászorulókon, akik nyomorát a háború az elviselhetetlenségig fokozta. A 11. sorban a történet tragikus zá-rása az öngyilkosság módjának közlése. Ezt követi az értékelés, miért is kellett ezt a szörnyű tettet elkövetnie. Józsi számára a háborús tragédiáról szerzett közvetett tudás olyan tapasztal-at, amely meghatározza történeti tudatát és etnokulturális identitását. A történet beleil-lik abba a második világháborúról ismert lineáris történetvázba, amellyel a kötelező iskolai oktatás során ismerkedhetünk meg. Szükség is van erre a kronologikus, a történetírás sza-bályai szerint rendezett háttérre, hiszen az egyén, a családtag életútja így válik hitelessé és az identitást meghatározóvá. A háború idején élt nagyszülő története az egyetemes törté-netírásban nyer visszaigazolást, ugyanakkor személyessé az elbeszélő jelenében éppúgy, mint jövőjében is a részletek és a bármikor újraszerkeszthető sorrendisége és a hangsúlyok áthelyezhetősége teszi.

1956

Az interjúk során gyűjtött történelmi témájú narratívákban az adatközlők kivándorló nagy-szüleinek és szüleinek történeti tapasztalatai a második világháború átélése mellett az 1956-os forradalomban való részvételről is szólnak. Az első történetet Szentkirályi Levente nevű adatközlőm mesélte. Az interjúk idején, a 2004-2005 tanévben a *Central European University* ösztöndíjas hallgatója volt filozófia szakon. Levente édesapja az 1956-os forra-dalmat követően hagyta el Magyarországot, mivel ápolónőként dolgozó nővére elesett a harcokban, bátyja pedig szintén politikai okokból emigrált. Olaszországon keresztül jutott végül az Amerikai Egyesült Államokba. A történet kapcsán Levente elmesélte, hogy rövid-del édesapja halála előtt hosszabb, interjúszerű beszélgetéseket folytatott vele, amelyekből életének főbb eseményeit próbálta rekonstruálni. Ebből kiderül, hogy Levente saját törté-neti tudatát etnokulturális identitása fontos részeként tartja számon, és törekszik minél több részlet minél teljesebb megismerésére.

1. **Levente:**⁵³ Szóval [apám] tizenhét éves volt, amikor éppen iskolába ment egy nap. És
2. ez ott, a Deák Ferenc térnél történt, valami utcai harc folyt éppen, és ahogy nekem
3. mesélte, összetalálkozott egy tizenkét éves fiúval, akinél volt egy puská, és sírt, a
4. szüleit kereste, és elküldte a fiút, hogy menjen nyugodtan, elvette tőle a puskát, és
5. elkezdett lőni az oroszokra. Hm. Hát, azt hiszem, úgy mondta, hogy három tölténye
6. volt, ezt megkérdeztem tőle abban az interjúban, hogy lelőtt-e valakit. És azt mondta,
7. hogy azt hiszi, nem lőtt le senkít, mivel csak három tölténye volt, hm, de ők lőttek rá,
8. és végül fogta magát, nem tudom, hogy akkor ment-e vissza miután, minden
9. elcsendesedett, vagy igazán, amikor még tartott a lövöldözés, de egy golyó a feje
10. mellett süvített el, és azt hiszem, becsapódott egy épületbe, vagy, egy, egy, azt hiszem,
11. nem fa volt, minden biztonnal épület lehetett, egy ajtókeret vagy valami ilyesmi.

⁵³ Szentkirályi Levente: *Személyes interjú*. 2005. május.

12. Amíg ott volt, kiszedte a lövedéket onnan, és kulcstartónak használta. Kulcstartónak
 13. használta egy darabig, hogy [emlékeztesse] ilyen közlőről úszta meg. De egyszerűen
 14. nem tudom, ez annyira más élet. Teljesen más élet, úgy értem, mikor én tizenhét éves
 15. voltam, ami számított, az, hogy gyakoroltam-e [hangszeren], vagy készen van-e a
 16. leckém. Ő pedig, úgy értem, tizenhét éves volt. Elkapták, rájöttek, hogy ő is benne
 17. volt, és elfogták és vallatták. Azt hiszem, három napot töltött fogdában, és azt hiszem,
 18. párszor jól megverték. De úgy emlékszem, azt mesélte, hogy valami alagsorban
 19. voltak, és egyesével vitték ki a fiatal magyar diákokat, magyarokat. És időnként egy-
 20. egy lövés hallatszott. És amikor érte jöttek, nyilvánvalóan nagyon meg volt rémülve,
 21. hogy meg fogják ölni. Ez persze valami taktika volt, hogy megfélemlítsék, végül azt
 22. hiszem, mosogatnia kellett, vagy valami ilyesmit, az épület más részében, és aztán
 23. elengedték. Aznap éjjel, mikor a szülei meghallották, hogy elfogták, aznap éjjel
 24. mondta az apja: „vissza fognak érted jönni, tudjuk biztosan, hogy vissza fognak jönni,
 25. el kell menned.” Vettek neki egy vonatjegyet Rómába, és elment. Hmm. A [nővére], a
 26. nagynéném, Klári, nem emlékszem, hány évvel volt idősebb az apámnál, Andrásnál,
 27. de őt is megölték. Ápolónőként dolgozott. És az egyik utcai harcban a Kálvin térnél
 28. lelőtték. Szóval, ez egy olyan történet, amit elégszer mesélt ahhoz, hogy megmaradjon
 29. fejemben.

Az „elégszer mesélt” (28. sor) történetből kiderül, hogy Levente édesapja önkéntelenül keveredett tűzharcba a forradalom idején. Majdnem teljesen lineárisan kibontakozó labovi narratíva ez, amelyet Levente saját életére vonatkozó rövid megjegyzésével (13–16. sor) két részre tagolt. Az első részben (1–13. sor) a tényleges forradalmi cselekményt ismerjük meg, a másodikban pedig a megtorlást és a menekülést (16–27. sor). Az elbeszélés konkrét helyszínhez kötött, a Deák térhez közeli tűzharcban vett részt apja, az ideje is ismert, 1956. november eleje. Az események hitelességét a beszúrt megjegyzések „és ahogy nekem mesélte” (2–3. sor), „hát azt hiszem úgy mondta” (5. sor), „ezt megkérdeztem tőle abban az interjúban” (5–6. sor) erősítik meg, Levente sokszor hallott, valószínűleg jól ismert narratívát mesél. Az események tényszerű leírása magáért beszél, a harcokban való részvétel szükségesége egy percig sem kétséges az akkor mindössze tizenhét esztendő diák számára, a nemzethez tartozás része. Hogy a forradalom Levente számára mennyire távoli és felfoghatatlan körülmény, azt saját magának a 13–16. sorban fogalmazza meg. A háború és a forradalom nem normatív élethelyzet a nyugati világban felnövő tizenéves számára. A beszúrt megjegyzés narratív kitekintés, hiszen Levente elkanyarodik a forradalmi eseményektől saját múltjában keres, de nem talál párhuzamot. A kitekintés megbontja az 1956-os eseményeket rekonstruáló történet zártságát, szigorú időrendiségét, és felhívja a figyelmet a háborús helyzet embertelenségére, a halál közelségére, szembeállítva azt a tizenhét éves fiatal előtt álló lehetőségekkel. A történet célja nem az 1956-os forradalom eseményeinek rekonstruálása, bár mellékterméke lehet ez is, hanem sokkal inkább az események szerepe a bevándorlók leszármazottai történeti tudatának létrehozásában, a narratív kitekintés eszközével. A 16. sorban visszatér édesapjához, újra hangsúlyozva életkorát, majd röviden, de a kiszolgáltatottságot hangsúlyozva meséli tovább a fogdában történeteket. A 22–23. sorban időbeli összecsúszás figyelhető meg, nem derül ki pontosan, hány napot töltött fogdában Szentkirályi András, az azonban egyértelmű a szülei számára, hogy ez milyen további következményeket von maga után. Az időrendiség rövid időre megtorpan, a fogdában töltött idő nem számít, csak az, hogy megtörtént. Levente nagyszülei és édesapja közötti párbeszédet igyekszik rekonstruálni, a szót mintegy átadva nagyapjának (24–25. sor). Az elképzelt nagyapai hang szintén narratív kitekintés, felmentés a hazája elhagyására kényszerülő

számára, jelzi a döntés és a cselekmény traumáját. Más lehetőség is létezett volna, de a gyermeküket féltő szülők számára ez nem jelentett alternatívát. Nagyszülei döntését és érveit Levente nagynénje tragikus halálának felidézésével nyomatékosítja. Ez történhetett volna apjával is, ha a szülők szempontjából értelmezhetetlen hazafiságot választva nem hagyja el Magyarországot. A 27–28. sorban a történet fontosságára tér ki, ezt nem lehet elfelejtetni. Összecsengenek Levente szavai e tanulmány nyitószorában Pigniczky Esztitől idézett véleménnyel: „Mi azért születünk ott, ahol születünk, mert volt egy ötvenhat.” A történelmi részvétel Levente és Eszti szerint is élet-halál kérdése, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni az egyén identitásában.

Az 1956-os forradalomban való részvételről és annak következményeiről, így szülei emigrálásának körülményeiről szól Pigniczky Eszti története is. Esztivel, aki a clevelandi magyar cserkészlet motorja, 2005 májusában és júniusában beszélgettem, amikor férjével és négy gyermekükkel egy évet Budapesten töltöttek.

1. **Eszti:**⁵⁴ Nos, apám részt vett az 1956-os magyar forradalomban, és tagja volt a, ez elég
2. furán hangzik angolul, tagja volt az Almássy téri fegyveres csoportnak, ami később a
3. Royal szálló csoport lett, és ő volt megbízva, hogy élelmezze és ruházza a csoportot,
4. legyen elég kötszer és fegyver. Aztán átment a Péterffy Sándor kórházba, és ott is részt
5. vett az eseményekben. Aztán '57. Februárban, mikor megszállták a kórházat, és
6. rengeteg embert elvittek, és azt hiszem, februárra már rádöbrent, hogy menekülnie
7. kell. '56 előtt volt börtönben mindenféle okok miatt, így rádöbrent, hogy
8. Magyarországon nincs jövője. Ezért aztán hazament Szegedre, aztán átment a határon
9. Jugoszláviába és onnan a táborba, a menekülttáborba két évig, és így 1958-ban
10. érkezett hajóval a keleti partra, Philadelphiába. És elment, hát, voltak rokonok, meg
11. barátok Szegedről, és egy darabig náluk lakott. Anyukám pedig Mosonmagyaróváron
12. lakott, és hát részt vettek a tüntetéseken, azt hiszem, vagy felvonulásokban. Szóval az
13. apja tanár volt, és kántor, és persze soha nem volt párttag, és mindig bajba került, mert
14. valahol felszólalt, vagy nem azt tette, amit tennie kellett volna, és elhatározta, hogy
15. dolgoznia kell. Szóval nem hagyták, hogy továbbra is tanárként dolgozzon, és így nem
16. volt oka, hogy itt maradjon. Aztán összepakolta a három gyereket, és átlépték a határt
17. az éjszaka közepén. És először Svájcban kötöttek ki. És anyukám ott járt a magyar
18. középiskolába, a Burg Castle nevű gimnáziumba. Amikor leérettségizett, befejezte a
19. gimnáziumot, a nagyapám újra úgy határozott, hogy az egész család továbbáll. És
20. akkor mentek az Ohio állambeli Cincinattibe, aztán átköltöztek Philadelphiába. Aztán
21. itt találkoztak a szüleim, Philadelphiában, magyar körökben.

Eszti szüleinek története lineáris, események felsorolásából áll, számos háttértörténetre utalva, melyeket itt nem fejtett ki részletesen. A történetekre mindössze egy-egy mondatnyi, félmondatnyi utalást tesz, és ez a szimbolikus tartalmakkal összefoglalt életút-részlet létrehoz egy olyan szintézist, amely mintegy menüválaszték a hallgatónak vagy olvasónak. Ezek az események kiemelten fontosak szülei magyarországi múltjában. Ebből a készletből építkeznek, és nyújthat további mélyebben és részletesebben kifejtett információt a hallgató számára, például a 4–5. sorban: „részt vett az eseményekben,” a 7. sorban: „'56 előtt volt börtönben mindenféle okok miatt,” a 9. sorban: „a menekülttáborba két évig,” és a 14. sorban: „valahol felszólalt, vagy nem azt tette, amit tennie kellett volna”. Narrátorként nem magyarázza meg az eseményeket pusztán jelentésszerűen felsorolja azokat, jelezve, hogy

⁵⁴ Pigniczky Eszti: *Személyes interjú*. 2005. május

már elégszer hallotta őket, ami lehetővé teszi, hogy bátran felajánlja akár ismeretlen hallgatójának is. A történetek referenciaként kerülnek említésre, az igazi cél nem a részletes és mindenre kiterjedő történetírás, hanem a narrátor életének és identitásának pozicionálása. Mind az adatközlő, mind pedig a hallgató tisztában van a mögöttes tartalmakkal, hiszen olvastak, tanultak róla. A 11. sorban történik a váltás, édesapja magyarországi életéből egy köztöszóval kapcsolódhatunk be egy másik család egyazon időben zajló életébe és döntéseibe. A rövid, tömör, egyszerű mondatok segítségével Eszti hosszú évek történéseit fedi le.

Peterrel 2001. március és áprilisban beszélgettem két alkalommal. Az interjúk időpontjában a *University of Iowa* középvezetőjeként dolgozott, nyilatkozatában kérte, hogy valódi nevét ne használjam. Peter édesapja anyai ágon magyar származású volt, édesanyja ír. Történeteiben határozottan elkülönítette önmagától a magyar hagyományokat őrző és számára értékelhető alternatívát nem jelentő életmódot folytató rokonságát. A magyar és európai történelmi eseményekről nem beszélt, ugyanakkor az itt idézett történet sajátos módon kapcsolódik az 1960-as évek etnikai tudatot formáló időszakához.

1. **Peter:**⁵⁵ Ahogy már elmeséltem telefonon is, apám volt a család magyar származású
2. tagja. És amikor a rokonai eljöttek hozzánk látogatóba az Indiana állambeli South
3. Bend-ből, az [apám] anyja csak magyarul beszélt. Mikor [apám] félttestvérevel beszélt,
4. aki a közelben lakott, ők is magyarul beszéltek. De [apám] sohasem akarta, hogy
5. magyarok legyünk. Azt akarta, hogy amennyire lehet, amerikaiak legyünk. Tudod, a
6. nevem, még azt is inkább jobban szerettem, ha olasznak gondolták, mintha
7. magyarnak. És, hát, szóval, mi úgy nőttünk fel, hogy nem voltunk büszkék, úgy
8. értem, nem, nem szégyelltük magunkat az örökségünk végett, de mégis, arról van szó,
9. hogy apám inkább azt akarta, hogy az asszimilálódott, többségi fehér középosztályhoz
10. tartozzunk inkább, mint sajátos etnikai identitásunk legyen.
11. **Kutató:** Volt olyan helyzet, amikor ez jobban kiderült?
12. **Peter:** Mhm, azt hiszem, például az a kérdés, hogy miért nem tanultunk meg
13. magyarul. Tudod, például, amikor egy rokon odajött, és hallottam, hogy magyarul
14. beszél, és megkértem apámat, hogy segítsen ezt-azt elmondani, akkor ő, nem tudom
15. már pontosan, mit mondott, de az volt a benyomásom, hogy „erre nincs szükségetek,
16. ezt nem igazán akarjátok”. Szóval, amikor megkérdeztem tőle, hogy ezt vagy azt hogy
17. mondják magyarul, ezt a játékot nem akarta játszani.
18. **Kutató:** Esetleg érte valami atrocitás, azért lehetett ez?
19. **Peter:** Nagyon magának való ember volt [apám]. Szóval szélsőségekről nem tudok.
20. [...] Semmi olyan omról nem tudok, ami miatt nem akarta volna velünk megismertetni
21. családi hátterét.
22. **Kutató:** Érezted ennek hiányát valaha is?
23. **Peter:** Igen. Mhm. Mert egyfajta identitásvesztés. Tudod, olyan, az ember nem ismeri
24. önmagát, a családját, honnan származik. Hát. Nem igazán szomorú veszteség, csak
25. olyan érzés, hogy nincs meg a teljes kép. Egyfajta lebegő érzet eredményez. Tudod,
26. például középiskolában a gúnynevem, és persze ma már ez politikailag inkorrekt, de
27. WOP⁵⁶ volt. A WOP pejoratív jelző, az olaszokra mondták akkoriban, de tudod, abban
28. a katolikus iskolában a '60-as években mindenkinek volt gúnyneve. Nos, ez azt
29. mutatja, hogy az emberek általában olasz származásúnak vélték. Mivel az arcom
30. inkább anyámra hasonlít, aki ír, skót és angol származású. Apám nagyon sötét bőrű,

⁵⁵ Hevesy, Peter: *Személyes interjú*. 2001. március.

⁵⁶ WOP: without papers. Illegális bevándorló.

31. kreolbőrű volt, persze nem tudom, ennek mi köze, de azt hiszem, a nevemre is inkább
32. azt hitték, olasz, meg ilyesmi, és kicsit, tudod, olyan volt, mintha más lettem volna,
33. mint aki vagyok.

Peter története más, mint az eddig idézett második világháborús és '56-os forradalmi részvételtől szóló történetek. Ő maga sem volt bizonyos benne, hogy édesapja még Magyarországon vagy már az Egyesült Államokban született-e, és hamar egyértelművé vált számára, hogy 1940–1950-es években magyarnak lenni az Egyesült Államokban nem jelent semmiféle pozitív tartalmat. A történet három részre tagolódik, az első kettő a nyelvhasználat és a magyar nyelvismeret hiánya köré épül, míg a harmadik részben egy iskolai élményt eleve-nít fel Peter, azért, hogy etnikulturális identitása alakulását megvilágítsa. Peter édesapja úgy vélte, a magyar nyelv ismerete és használata annyit jelentett, mint az óvilági szokásokat és életformát megtartani. Az Indiana állambeli South Bend-ben tett rokonlátogatásaik alkalmával szembesült a különbséggel, és látta, ahogy a magyar nyelv híd az asszimilálatlan, skanzenbeli életet választó rokonok és az asszimilációval a társadalmi mobilitás kínálta lehetőségeket kiaknázó saját szűk családjá között (4–5. sor). A homogén európai etnikai csoportból homogén fehér amerikai csoportba lépés a tanulmányban korábban tárgyalt két világháború közötti asszimilációelméletek meghatározó eleme volt. A két világ átjárhatatlanul lezárt, az asszimiláció teljes és visszafordíthatatlan ebben a felfogásban. A történetrész végén a 6. sorban az is kiderül, hogy a tévedésből olasz eredetűnek vélt családnév presztízsz és státuszemelőnek tűnt az etnikumok hierarchiájában. A magyar nyelv tovább nem örökítésének tudatos döntése elmosza a határokat az etnikai csoportok között. Ha Peter nem beszél magyarul, akár olasz származású asszimilálódott amerikai is lehet, aki már nem beszél olaszul. A kisebbségi nyelv használata olyan liminális térbe helyezte az egyént, ami számára státuszvesztést jelentett, ezért nem volt kívánatos. A történet második részében Peter konkrét példaként egy egykori rekonstruált dialógusból idézi édesapját, aki minden formáját elutasította a magyar nyelv tanításának (15–17. sor). Egy ilyen rekonstruált dialógusrészlet funkciója a történetben több szinten is megragadható. Az első az, hogy Peter édesapja elszántságát és határozottságát illusztrálja, amikor visszaadja neki a szót. Ezek a tulajdonságok nagyon fontosak egy jelentősen különböző normarendszerű társadalomba való beilleszkedéskor. Ugyanakkor a rekonstruált dialógusrészlet távolságot is jelez Peter saját véleménye és apja döntése között, amelyet a történet harmadik része tovább erősít (23–25. sor). Hangsúlyozza, nem problémát okozó veszteségről van szó, pusztán csak teljesebb képe lehetne önmagáról, ha az édesapja számára nem kötelező érvényű norma a kulturális homogenizáció. A narratíva harmadik részében ismét elhangzik az olasz származás mint esetleges presztízsemelő tévedés, amelyet Peter tudatosan nem helyesbített. Ez az epizód keretbe foglalja és az ismétléssel hitelesíti az etnikum és etnikum közötti társadalmi szakadék meglétét, amelynek teljes értékű áthidalása az adott történelmi korszakban csak az asszimiláció révén lehetséges, még ha ez identitáselemek vesztésével jár is.

Konklúzió

A tanulmányban bemutatott és elemzett narratívákban a történelem ismerete, mind a családi mind pedig az egyetemes históriáé, meghatározó az etnikai identitás tartalmára vonatkozóan. A történetírás lineáris kronológiája keretet ad az egyéni történelmi részvétel hitelesítéséhez és értelmezéséhez, hogy a leszármazottak számára pozitív tartalmak hordozója lehessen. A személyes „narratív levéltár” ugyanakkor lehetőséget kínál a válogatásra, ami a kortárs asszimiláció meghatározásoknak megfelelő, mindenki számára hozzáférhető és kö-

tötségek nélküli etnikai örökség vállalhatóságának feltétele. Valamennyi idézett történet annak megerősítése, hogy miért is kényszerültek a nagyszülők, szülők emigrációra. Az okok eltérőek és az amerikai bevándorlás történetéből jól ismertek. Ugyanakkor főként a politikai helyzet miatt emigrációra kényszerülők gyermekei és unokái narratíváiból kicseng a 19. és 20. századi nemzettudat esszencializmusa, miszerint az egyén köteles ott boldogulni, ahol született. Az elbeszélésekből is kirajzolódnak a 20. század egyetemes (két világháború) és magyar (1956-os forradalom) történelmi eseményei, amelyekben az élet mentése, a túlélés egyetlen lehetősége szembekerülni ezzel az esszencialista nemzeti identitás kritériummal. A történetek erőteljes igazoló igénye, „el kellett hagyni a szülőházjukat” a narratív tekintés technikájával megbontott, lezárt narratív idősíkból keletkező értelmezési térben bontakozik ki, és lehetővé teszi a narrátorok számára a történelmi részvételtől szóló elbeszélés történelmi tudat narratívájává való alakítását. A történelmi tudat így nem más, mint az egyén etnokulturális identitása szempontjából fontos történelmi eseményekhez való kapcsolódási pontok feltárása és ezeken keresztül az események folyamatos újraértelmezése. A tanulmányban idézett és elemzett életpizódok a másod- és harmadgenerációs magyar származású amerikaiak identitásértelmezései szűkebb értelemben arról, milyen asszimiláció megközelítés releváns számukra, és tágabb értelemben arról, hogy a történetiség miként lesz közösen átélt tapasztalat forrása és rendezőelve egyéni, családi, közösségi vagy akár nemzeti és nemzetfeletti szinteken. Így a történetiség nemcsak a múltbeli események láncolatának elbeszélése, hanem a jelen értelmezési kerete és a jövő vektora is.